

ԱՊԱԳԱ ՀԱՅԿԱԿԱՆԻ
ՀԱՄԱԺՈՂՈՎ

10-12 ՄԱՐՏԻ 2023

Երևան

ՀԱՅԱՍՏԱՆ-ՍՓՅՈՒՌՔ ՄԻԱՍՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Համապարփակ հարց.

Ի՞նչ սկզբունքների և գործնական կառույցների վրա կարելի է ձևավորել Հայաստան-Սփյուռք հարաբերությունների արդյունավետ համակարգ:

Հայր և հայկական
Սփյուռքն այսօր

Նախաբան

Ո՞վ ենք մենք

Հայաստան¹-Սփյուռք միասնականության խնդրով հրավիրված փորձագետները նախ կարևոր համարեցին որոշ հայեցակարգային հարցերի քննարկումը, որպեսզի մարդիկ կարողանան լսել իրար ու խորհել և հետագա քննարկումներում վստահ լինեն, որ բազային ընկալումների հարցում քննարկման սեղանների շուրջ ներդաշնակություն կա:

- **Ինչպե՞ս ենք մենք նկարագրում ինքներս մեզ, ո՞վ է հայը 21-րդ դարում,-** քննարկումն այս հարցով սկսելու առաջարկներ հնչեցին:

- **Ինչպե՞ս ենք մենք ձևակերպում հայրենասիրությունը, իսկ ազգասիրությունը:**

- **Ո՞րն է մրցունակ հայը:**

- **Ո՞րն է գրավիչ և հզոր Հայաստանի մեր պատկերացումը:**

- **Ի՞նչ է ծննդավայր և ի՞նչ է հայրենիք. ո՞րն է տարբերությունը:**

Այս հարցերի պատասխանները, ըստ փորձագետների, Համաժողովի մասնակիցներին հաստատապես կօգնեն Հայաստան-Սփյուռք միասնականության խնդրում լուծումների փնտրտուքն առավել դյուրին դարձնելու համար:

Ի՞նչ գիտենք մենք Սփյուռքի մասին

Հայաստանի և Սփյուռքի փորձագետները համակարծիք են, որ մենք Սփյուռքի վերաբերյալ տվյալների լուրջ պակաս ունենք և հարկ է մեծ աշխատանք տանել սփյուռքի վերաբերյալ **տվյալների շտեմարաններ ստեղծելու ուղղությամբ**: Անգամ առաջարկ հնչեց, որ տվյալներ տիրապետող և կառավարող ամենահարուստ ընկերությունների՝ Google-ի և մյուսների հետ պետք է փորձել աշխատել այս ուղղությամբ:

Ըստ Սփյուռքի գիտականների՝ Սփյուռքն ինչ-որ ներկայացուցչական կառույց չէ, այն ինքնին միասնական չի կարող լինել, և Սփյուռքի խնդիրները շատ տարբեր են: «Սփյուռքի միասնականությունը ուտոպիա է», - հնչում էր քննարկումների ժամանակ:

Սփյուռքը մեկ Սփյուռք չէ, և պետք է խնդիրները դիտարկել համայնքներով: «Ես 3 տարբեր Սփյուռք եմ ճանաչում»:

1. **ցեղասպանության հետևանքով առաջացած Սփյուռքը**, որը, մանավանդ միջին Արևելքում, ունի ինքնիշխան պետականության ընդգծված հակում և շատ հայաստանակենտրոն է: Այստեղ, անշուշտ, կան նաև սփյուռքակենտրոն շրջանակներ,
2. **անցած 30 տարիներին Հայաստանից գաղթածներ**, ովքեր, օրինակ Գլենդել եկած հայերը, Հայաստանում ունեն ազգականներ, մտերիմներ ու նման ամուր կապեր, բայց բացառիկ թույլ կապեր պետականության մասով,

¹ Փորձագետները որոշեցին կիրառել **Հայաստան-Սփյուռք** տարբերակը **Հայրենիք-Սփյուռքի** փոխարեն՝ շեշտելով, որ Հայաստան ասելով պետք է հասկանալ **Հայաստանն ու Արցախը** միասին, մինչդեռ Հայրենիք եզրույթը շատ ավելի վերացական է և այլ հարթություններ է պարունակում:

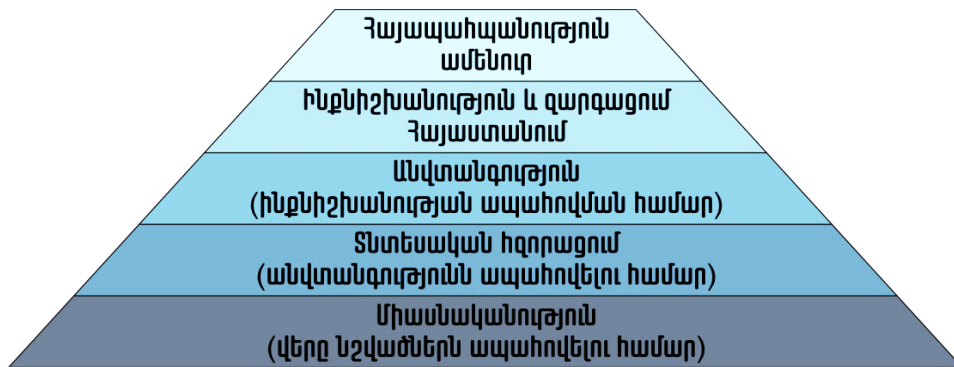
3. «Երրորդ Սփյուռքն» ամենահինն է, օրինակ, Բոստոնի հայ համայնքը, որտեղ մարդիկ **ապրում են արդեն 4-5 սերունդներով**, նրանց համար հայ լինելը Հայաստանի հետ կապ չունի, ավելի շատ կապված է մշակույթի, խոհանոցի հետ:

Իսկ իրականում Սփյուռքը հասարակ մարդիկ են, ովքեր շարժվում են պարզ մոտիվացիաներով: 2 խումբ ունենք՝ մարդիկ, ովքեր շարժվում են անձնական շահերով, իրենց կենցաղով, և մարդիկ, ովքեր կարևորում են պետությունը, զգում են պարտավորություն: Ամեն ոք ինչ-որ չափով պատրաստ է ներգրավվել համահայկական օրակարգում:

Հայաստանի Հանրապետության գոյության 30-ից ավել տարիների ընթացքում մեծ է եղել Սփյուռքի դերն ու նշանակությունը գրեթե բոլոր ոլորտներում: Իսկ տնտեսության մեջ և հանրային կյանքում **Սփյուռքի կարևորագույն ներդրումը** զուտ գումարներ չեն եղել, այլ **մշակույթն է եղել և շարունակում է մնալ**. սկսած խորհրդային տարիներից, երբ սփյուռքահայերի ներհոսքը բերում էր, ասենք, երաժշտություն, որը ԽՍՀՄ-ում անգամ չկար, այսօր էլ այն բերում է, օրինակ, «Թումո»: Եվ սա մենք պետք է հաշվի առնենք հարաբերությունների պարադիգմում:

Ի՞նչ նպատակներ ունենք մենք

Աշխարհասփյուռ հայության համար նպատակների հարաբերական կարևորության աստիճանակարգն, ըստ փորձագետների, մոտավոր այս տեսքն ունի.

Կամ պարզ լեզվով ասած՝ մենք պիտի կարողանանք լուծել հայապահպանության խնդիրն ամեն տեղ, մենք պիտի ապահովենք մեր լինելիությունն ինքնիշխան Հայաստանում, դա անելու համար պիտի կարողանանք անվտանգության խնդիրը լուծել, իսկ անվտանգությունն ապահովելու համար տնտեսական հզորացում է պետք: Ու այդ ամենն անելու համար մեզ միասնականություն է պետք:

Ի՞նչ խնդիրներ ունենք

Համահայկական օրակարգի ձևավորման հարցերում ցայսօր, որպես կանոն, մասնակցում էին անհատները, սփյուռքահայ էլիտան. պակասում են **հարթակները, որտեղ կխոսի ժողովուրդը**: Առավել ևս, որ Սփյուռքն ինքնին ինստիտուցիոնալացման ոչ բարձր մակարդակ ունի. Սփյուռքի միայն 15%-ն է

առնչվում հայկական կազմակերպությունների հետ, ի դեպ, դրանցից հիմնականն էլ Հայ Առաքելական Եկեղեցին է: Մնացյալը որևէ առնչություն չունի հայկական կառույցների հետ:

Մինչդեռ այսօր **Սփյուռքում վստահության լուրջ ճգնաժամ ունենք** ոչ միայն պետության հանդեպ, այլ նաև ՀՀ բնակչության: Օրինակ, արևմտյան Սփյուռքը նկատելիորեն չի վստահում հայաստանցուն, իսկ մարդիկ Հայաստանում շարունակում են սփյուռքին «ախբար» ձևով վերաբերվել՝ բացասական երանգ հաղորդելով: *«Կարևոր եմ համարում, որպեսզի բոլորս միմյանց հայ կոչենք ու այդ հիմքով փորձենք ձևավորել վստահություն»*, - առաջարկում էր փորձագետներից մեկը: *«Ես երկար ապրել եմ ԱՄՆ-ում, Եվրոպայում, կա վստահության լուրջ խնդիր, նաև այն հարցում, թե արդյո՞ք հավաքագրվող միջոցները կհասնեն Հայաստանին»*:

Այս իրողությունների պայմաններում կարևորագույն հարցը, որի պատասխանը պետք է գտնել, այն է, թե **ի՞նչ կարելի է անել, ի՞նչ կոնկրետ քայլերով կարելի է Սփյուռքի և Հայաստանի, սփյուռքահայերի և հայաստանաբնակների միջև առկա վստահության անջրպետը մեղմել:**

**ԱՊԱԳԱ ՀԱՅԿԱԿԱՆԻ
ՀԱՄԱԺՈՂՈՎ**

10-12 ՄԱՐՏԻ 2023

Երևան

ՀԱՅԱՍՏԱՆ-ՍՓՅՈՒՌՔ ՄԻԱՍՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Համապարփակ հարց.

Ի՞նչ սկզբունքների և գործնական կառույցների վրա կարելի է ձևավորել Հայաստան-Սփյուռք հարաբերությունների արդյունավետ համակարգ:

**Կենտրոնում՝
Հայաստանը**

Նախաբան

Իրականություն

«Սփյուռքը նախկինում ուներ նպատակ՝ հայ դատի պաշտպանությունը: Մեզ համախմբողը դա էր: Հիմա մենք կորցրել ենք այդ նպատակը: Բոլոր մեր աշխատանքներն ու ծրագրերը միջոցներ են, իսկ ո՞րն է նպատակը: Մենք հայասպահականությունը պետք է փոխենք հայաստանապահականությամբ»,- փորձագետներից մեկի այս բառերով՝ հայաստանակենտրոնության նպատակադրումը դարձավ քննարկումների առանձին ճյուղ «Հայաստան-Սփյուռք միասնականություն» փորձագիտական հանձնախմբում: «**Պետություն + հայություն» քանաձևն** այս քննարկումներում բավական լայն ընդգրկում ունեցավ և հատկապես ուշագրավ շարադրանք ստացավ հարգարժան փորձագետներից մեկի կողմից՝ հետագայում դառնալով պարբերաբար մեջբերվող խոսք.

«Ես Սփյուռքը տեսնում եմ սեղանի վրա ցրված երկաթի փոշու տեսքով, որը մենք փորձում ենք հավաքել: ՀՀ-ն պետք է լինի այն մագնիսը, որը պետք է հավաքի բոլորին: Սակայն դրա համար պիտի լինի անսահման վստահելի պետություն: Սփյուռքը չպետք է կամավոր աշխատի՝ տարբեր ոլորտներում հատվածական ծրագրեր իրականացնելով: Ինչպե՞ս կարող ենք մենք դարձնել պետությունը նախանձախնդիր, որպեսզի մագնիսի նման հավաքի Սփյուռքին: Նաև ինչպե՞ս լիցքավորենք երկաթի այդ փոշեհատիկները»:

Ըստ առանձին փորձագետների՝ պետք է ընդունենք, որ **այսօրվա Սփյուռքը, այնուամենայնիվ, հայաստանակենտրոն չէ** և պետք է հրաժարվել ձև անելուց, իբր Սփյուռքն այդպիսին է: Հարցախույզի արդյունքներով՝ Սփյուռքի հետաքրքրություններում Հայաստանը միայն 4-րդ տեղում է, և այդ փաստի հետ պետք է հաշվի նստել: Չնայած հանուն ճշմարտության պետք է նկատել, որ գումարային առումով գտնվելով 4-րդ տեղում՝ Հայաստանն, այնուամենայնիվ, առկա է բոլորի պատասխաններում:

Քաղաքականություն

«Ըստ իս, ամենակարևոր հարցը, որը մենք այսօր ունենք՝ Հայաստանի պետականության պահպանումն է: Կներեք, ի՞նչ Հայաստան-Սփյուռքի մասին է խոսքը, եթե Հայաստանը չլինի»,- այս դիտարկմամբ առաջ քաշվեց գաղափարն առ այն, որ Հայաստանին նոր արյուն տալ է պետք, այսինքն՝ **կազմակերպել մեծ ներգաղթ**: Հասկանալի է, որ սա բարդ է իրականացնել, բայց եթե մենք սա ծրագրավորենք որպես գերակայություն, մյուս շատ հարցեր «մեխանիկորեն իրենց տեղն են ընկնում»՝ պաշտպանություն, տնտեսություն, մտածելակերպ, կրթություն, պետական համակարգ: Հայաստանը կփոխվի, Արցախն էլ, քանզի առանց Արցախի անվտանգության մենք չենք կարողանա ձևավորել Հայաստանինը: Հիշեցնենք, որ Խորհրդային Հայաստանը 3 անգամ պետական մակարդակով ներգաղթ

կազմակերպեց, իսկ Իսրայելում Սփյուռքի նախարարությունն այսօր կոչվում է Հայրենադարձության ու ինտեգրման նախարարություն:

«Պետություն + հայություն» բանաձևը ենթադրում է, որ պետք է **փոխել պետական կառավարման համակարգի տրամաբանությունը**, որը վերից վար և հակառակ պիտի հաշվի առնի ու մտածի ոչ թե 3 մլն հայաստանցիների, այլ 10 մլն հայերի մասին: Այսինքն, ցանկացած ոլորտի ցանկացած որոշում պիտի դիտարկվի ողջ հայության պրիզմայով: Եվ բոլորի աշխատանքային համակարգը պետք է վերակառուցվի հենց դրա հիման վրա: Ըստ փորձագետների՝ Արցախի կառավարությունն այդ գաղափարով ինչ-որ չափով աշխատում է:

Թեման, որն այս համատեքստում բուռն քննարկման արժանացավ, տարբեր ձևաչափերով Սփյուռքի քաղաքական մասնակցությունը կամ ոչ-մասնակցությունն է Հայաստանի զարգացմանը: Հատկապես կարևորվեց **սահմանադրական փոփոխությունների անհրաժեշտությունը**, որով Սփյուռքի հանդեպ սահմանափակումները կդառնան առավել ազատական: *«Մեր Սահմանադրության մեջ ունենք 6 հոդված, որոնք, օրինակ, դրսում սովորած և երկքաղաքացի հային թույլ չի տալիս դառնալ նախարար»:* Մենք իրավունք չունենք հրաժարվելու Սփյուռքի ռեսուրսներից: Կան բազմաթիվ երկրներ, որտեղ երկքաղաքացիությունը խոչընդոտ չէ: Անգամ ԱՄՆ-ում դա խնդիր չէ: *«Իվերջո հայ ժողովրդի ներուժի 75-80% Սփյուռքում է, որտեղ կան նաև ՀՀ քաղաքացիներ: Ինչպե՞ս կարող ենք հզորացնել մեր պետությունը՝ այդքան ռեսուրսից հրաժարվելով»:*

Հայաստանի քաղաքական կյանքին Սփյուռքի ինտեգրման և մասնակցության թեման, այնուհետև, կենտրոնացավ օրենսդիր իշխանության դաշտում: Փուլ առ փուլ առաջ գնալու կողմնակիցներն առաջարկում էին, որ նախ ընտրություններին մասնակցող կուսակցություններից կարող ենք օրենսդրորեն պահանջել ինչ-որ համամասնությամբ **ընտրացուցակներում ընդգրկել Սփյուռքի ներկայացուցիչներին**: Իսկ որպես հարցի լուծման ավարտական փուլ դիտարկվեց **Երկպալատ խորհրդարանի մոդելը**, որտեղ Վերին պալատը կամ Սենատը կազմավորվում է Սփյուռքի ներկայացուցիչներից: Այս գաղափարը վաղուց է շրջանառվում, իսկ ընտրության մեխանիզմի բարդ իրականանալիության մասին պատկերացնում են բոլորը:

Շոշափված մյուս առաջարկը իրենց հայ համարող մարդկանց կողմից **ՀՀ-ում միջին հարկի (100-150\$) վճարումն** էր: Կային նաև գաղափարին դեմ արտահայտվողներ. *«Ինչու՞ պետք է, օրինակ, Արգենտինայում բնակվող հայը, ով ստանում է ամսական 1000 դոլար, ամեն ամիս ՀՀ բյուջե փոխանցի ինչ-որ գումար: Ի՞նչն է լինելու նրա մոտիվացիան»:* Ավելի փոխզիջումային լուծումների կողմնակիցները հարթեցնում էին քննարկման սուր անկյունները. *«2020թ. հետո Սփյուռքում ավելացան հայաստանակենտրոն միտումները, մեր հայրենակիցներն ավելի համակարգված ու լուրջ են հիմա ամենը հասկանում ու պարկերացնում: Պետք է հասկանալ, թե ինչպես կարելի օգտագործել այդ հնարավորությունները: Կարծում եմ՝ պետք է մտածել*

համակարգ, որը թույլ կտա մարդկանց վճարումներ անել ըստ իրենց հնարավորության»:

Փորձագետները քննարկեցին նաև սփյուռքահայերի՝ կամավորության սկզբունքով կամ որևէ այլ ընդունելի մեխանիզմով **Հայոց բանակում ծառայելու հարցը:**

Նախաձեռնություններ

- Պետական մակարդակով Մեծ ներգաղթի ռազմավարության որդեգրման դեպքում՝ **«Back to Armenia» համահայկական շարժման** նախաձեռնում:
- ՀՀ տնտեսության զարգացման գործում յուրաքանչյուր հայի՝ բաժնետոմսերի գնման տեսքով մասնակցության հնարավորություն տվող և վստահելի կառավարմամբ **«Հայաստան» ներդրումային ընկերության** ստեղծում:
- Հայաստանում կիրառվող ազգանունների **«yan» վերջավորության** և Սփյուռքում կիրառվող **«ian» վերջավորության** միասնականացման գործընթացի նախաձեռնում:

ԱՊԱԳԱ ՀԱՅԿԱԿԱՆԻ
ՀԱՄԱՄՈՂՈՎ

10-12 ՄԱՐՏԻ 2023

Երևան

ՀԱՅԱՍՏԱՆ-ՍՓՅՈՒՌՔ ՄԻԱՍՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Համապարփակ հարց.

Ի՞նչ սկզբունքների և գործնական կառույցների վրա կարելի է ձևավորել Հայաստան-Սփյուռք հարաբերությունների արդյունավետ համակարգ:

Նպատակը՝ սփյուռքի
պահպանություն

Իրականություն

Սփյուռքի նպատակը ՀՀ-ի ամրապնդումը, պետականության կերտումը կամ հզորացումը չէ միայն. դա պետք է լինի նպատակներից մեկը, ոչ միակը: **Սփյուռքի նպատակներից է նաև ինքնապահպանությունը**, զարգացումը և փոխանցումը հաջորդ սերունդներին, լեզվի և մշակույթի փոխանցումը: Այս տեսանկյունից «Սփյուռքը նաև ինքնանպատակ է»: Պատմականորեն միշտ եղել է այդպիսին, բայց երազել է Հայրենիքի մասին:

Հետևաբար Հայաստան-Սփյուռք միասնականության գլխավոր նպատակ կարելի է սահմանել նաև **Սփյուռքի պահպանությունը**: Իսկ խնդիրներ Սփյուռքի համայնքներում շատ կան: Ամենաթարմ օրինակը Լիբանանն է, որտեղ ներկայում բավականին ծանր վիճակ է. նվազագույն եկամուտը 21 դոլար է, անգամ Աֆղանստանից ցածր: Ժողովրդի մի զգալի մասը հացի գումար չունի, ներառյալ հայ համայնքը: Բայց անգամ այդ կացության մեջ մարդիկ, միևնույնն է, մտահոգ են Հայաստանով:

Սփյուռքում կրթական մակարդակի անկում կա: Փորձագետներից մեկը պատմեց Հունաստանի «Ազատ օր» օրաթերթի խմբագրի հետ իր զրույցը և մեջբերեց նրա խոսքերը. *«Ամեն տարի հրապարակում են համալսարաններ ավարտած հայերի տվյալները, այդ տարի եղել էր 21 անձ. համայնքի թիվը ավելացել է՝ 21 հազարից հասել է 50 հազարի, բայց ուսանողության թիվը նվազել է»*: Նոր Սփյուռքի ընկերային և տնտեսական մակարդակը բավարար չի և հսկայական աշխատանքի տեղ կա:

Այս և այլ խնդիրները շատ են, և բոլորն էլ լուծման կարիք ունեն: Համայնքից համայնք մոտեցումներն էլ տարբեր պիտի լինեն. Ֆրանսիայի ֆրանսախոս համայնքի հետ հարկ է մի կերպ աշխատել, Արգենտինայի իսպանախոս սփյուռքի հետ՝ մեկ այլ կերպ: Այո՛, **Սփյուռքի հետ պետք է բազմազան աշխատել**, ինչպիսին հենց ինքը Սփյուռքն է: Համագործակցությունն էլ պետք է բազմաբնույթ լինի, սակայն նման կապերը բացակայում են, ու, ըստ փորձագետների, բացակայում են Հայաստանի պատճառով, քանի որ միջավայրը պետք է ստեղծվեր Հայաստանի կողմից:

Սփյուռքն անցավ սիրիական, հետո լիբանանյան, իսկ այսօր անցնում է ուկրաինական ճգնաժամով: Մենք անընդհատ տեսնում ենք, որ **Սփյուռքի մեր համայնքներին աջակցող համակարգերի** բացակայություն ունենք: Երկրորդ ճգնաժամը 44-օրյա պատերազմն էր, որը ցույց տվեց, որ մեծ աջակցություն կար, սակայն գործուն համակարգ չկար, ինչը բերում է նույնիսկ Հայաստան-Սփյուռք հարաբերության հետ կապված խնդիրները: Մենք պետք է ունենանք համակարգ, առաջնորդություն, որը ճգնաժամերի ընթացքում կլինի ուղղորդող:

Քաղաքականություն

Իսկ Հայաստանի ո՞ր կառույցը կամ կառույցները պետք է զբաղվեն Սփյուռքի գործերով: Սփյուռքում ու նրա հետ ապրողն ու ուղիղ աշխատողը միայն գիտի

կոնկրետ խնդիրները: Այս համատեքստում կարևորվեց ՀՀ բոլոր դեսպանատներում Սփյուռքի հետ աշխատող պաշտոնյայի գոյության կարևորությունը, մարդ, ով լավ գիտի առաջին հերթին տվյալ համայնքը և նրա առանձնահատկությունները: Փորձագետները քննարկեցին **Հանձնակատարի գրասենյակի կամ Սփյուռքի նախարարության** արդյունավետության մասին պատկերացումներ: «Մենք կարիք ունենք միավորվելու, որպեսզի ՀՀ-ն մեկ ձայնով խոսի դեպի Սփյուռք»: Այստեղ փորձագետները դիտարկեցին Հունաստանի փորձը, երբ օրինակ, կա Արտաքին գործերի նախարարություն, որտեղ նաև նստում է Սփյուռքի հարցերով նախարարը և երկու նախարարները ղեկավարում են կառույցը, միասին կառավարում են 2 ուղղություններն էլ և երկվություն չի առաջանում:

Հակադարձ դիրքորոշումներ էլ կային այս հարցում: Օրինակ, որ պետական միջամտության փոխարեն հարկ է սահմանել նոր մոտեցում ու քաղաքականություն, ձևավորել նոր սուբյեկտներ, կենտրոններ: «Պայմանական անունը դնում ենք **Փյունիկ-Հայաստան** և կենտրոնները տարածում աշխարհով՝ փյունիկ-Ֆրանսիա, փյունիկ-Ռուսաստան և այլն»: Հասարակական, սոցիալական ու կրթական ուղղվածությամբ կազմակերպություններ, որոնց միջոցով կապահովվի կապը ՀՀ-ի ու Սփյուռքի միջև: Նման կառույցները շատ ավելի նվազ խնդրահարույց են: «Խոսում ենք **ՀՀ դեսպանատներում հափուկ սփյուռքի գծով ներկայացուցիչ ունենալու մասին**, դա շատ ավելի խնդրահարույց է, երբ պետության անունից է ինչ-որ մեկը փորձում խոսել ու օգնել: Իսկ նման ՀԿ-ների տեսքով, անունից ու գաղափարից սկսած մշակման դեպքում ավելի լավ գործունեություն կստանանք»:

Երրորդ տեսակետի համաձայն՝ մենք արդեն ունենք «Հայաստան» հիմնադրամը, որն իր կառույցներն ունի: Անհրաժեշտ է ուղղակի վերակառուցել արդեն եղածը, որ հստակ լինի, օրինակ, ամենամյա դրամահավաքի ժամանակ ինչ-որ գումար ուղղվելու է այս կամ այն համայնքի խնդիրներին: Տեսափոխվակներով կցուցադրվեն Սփյուռքի համայնքների խնդիրները և ծրագրեր կֆինանսավորվեն:

Ընդհանրապես ամենատարբեր ցանցեր ստեղծելու գաղափարների պակաս քննարկումներում չկար: Պետության նախաձեռնությամբ ստեղծվել և արդեն իսկ գոյություն ունեն **մասնագիտական՝ բժիշկների, ինժեներների, իրավաբանների և այլ ցանցեր**: Փորձագետները կարևորեցին դրանց մշտական ակտիվությանն ուղղված՝ պետական համապատասխան կառույցների աշխատանքի հանրային վերահսկողությունը:

Նախաձեռնություններ

Փորձագետները հանդես եկան նաև **Գործարարների համագործակցային ցանց** ստեղծելու գաղափարով: Հաջողակ գործարար հայերն ամենուր են. «թո՛ղ համարեղ բիզնես կապեր ձևավորեն Արգենտինայից Հնդկաստան և այլն, որի համարեղ շահույթի մի մասն էլ կծառայի Հայրենիքին: Եվ ամենևին էլ պարտադիր չէ, որ այդ

կապերն անպայմանորեն Հայաստանով միջնորդավորված լինեն, կարող են ուղիղ լինել՝ ասենք, Կանադայի համայնք-Կիպրոսի համայնք»:

«Առաջարկս վերաբերում է **Համահայկական SS ընկերության** ստեղծմանը. դրա համահայկականության ընդգծման համար այն կարող ենք կազմավորել բաժնեփրական ընկերության մոդելով, որտեղ մարդիկ իրենց մասնակցությունը կունենան տարբեր ֆորմատներով»,- այսպիսի հետաքրքիր առաջարկ էլ ուներ մեկ այլ փորձագետ:

Բայց ամենակարևոր համահայկական ցանցը, որի ստեղծման մասին խոսում էին փորձագետները, **Համահայկական լոբբիստական ցանցն** էր: Հայկական լոբբիստական կառույցները պատվով են կատարում իրենց առաքելությունը ողջ աշխարհում, սակայն նրանք ներառում են աշխարհասփյուռ հայերի փոքր հատվածը միայն: Մեկ միասնական լայն ցանցի կայացման դեպքում հայերն Ավստրալիայից մինչև Կանադա կարող են միասնաբար ջանքեր ներդնել և համատեղ հաղթանակներ գրանցել ազգային խնդիրներում: